

JORDEN ER FLAD

Film af
Henrik Stangerup
efter
ERASMUS MONTANUS
af
Ludvig Holberg

JORDEN ER FLAD

en film af HENRIK STANGERUP
efter
ERASMUS MONTANUS
af Ludvig Holberg

Produktion: Henrik Stangerup, Thorkild Kristensen, Stig Björkman
Manus og drejebog: Fausto Wolff og Henrik Stangerup
Billede: Flemming Arnholm
Lyd: Jacob Trier
Klip: Hilde Løchen Trier
Kostumer: Ulla-Britt Söderlund
Scenografi: Erik Bøttzauw
Musik: Jurij Moskvitin
Oversættelse: Ludvig Holberg
Udlejning: Dagmar Distribution ApS
Materiale: Eastman-color, 35 mm.
Format: 1:1,66 - widescreen.
Varighed: ca. 100 min.
Optaget on location i Porto Seguro, Bahia, januar - februar 76

personerne:

ERASMUS MONTANUS (Rasmus Berg).....	FAUSTO WOLFF
JOAQUIM MONTANHA (Jeppe Berg).....	WILSON GREY
NILLINHA MONTANHA (Nille Berg).....	LUCIA MELLO KOHLER
MANECO MONTANHA (Jacob).....	ABEL PRAZER
GERONTE DE OLIVEIRA (Jeronimus).....	PAULO FORTES
MADALENA DE OLIVEIRA (Magdelone).....	THELMA RESTON
LISINHA DE OLIVEIRA.....	GLORIA CRISTALL
DOM PEDROCA (Per Degn).....	FABIO CAMARGO
DOM DEBASTIÃO (Jesper Ridefoged).....	MILTON LUIZ
DEUS EX MACHINA (En lieutenant).....	TORBEN BILLE

desuden: beboere i Porto Seguro, Bahia,
samt medlemmer af det danske hold.

GEORG BRANDES OM ERASMUS MONTANUS:

Flyt derimod Erasmus Montanus til Frankrig eller Rusland; Komedien er lige mulig, lige sand. Flyt den tilbage i Fortiden eller fremad i Fremtiden, den bliver lige træffende. Det beror paa, at ikke blot de Skikkelser, den fremstiller, er aldeles ejendommelige, levende Mennesker, men Forholdet mellem dem er et evigt Forhold. Aldrig har Holberg i nogen Situation hævet sig til en saadan Højde. Man er som paa et højt Punkt, fra hvilket man ser ud over alle Lande og alle Tider.

Situationen er ikke blot en Situation fra Privatlivet; det er en verdenshistorisk Situation. Stykket spilles daglig til alle Tider og i alle Lande. Det skænker os et Indblik i de love, efter Hvilke Menneskeaaandens Udviklingsgang under ældre og yngre Slægtleds Daarskab gaar for sig.

Naturligvis er den følsomme Opfattelse forkastelig, efter hvilken Erasmus Montanus er det Nyes Martyr; han er det endnu mindre end don Quijote f. Eks. blot er den ædle Entusiast. De er Narre begge to. Erasmus er en latterlig ung Person, der i Hovedsagen har Ret; Per Degn er en latterlig gammel Person, der i Hovedsagen har uret - netop hvad Fremskridtets og Konservatismens Repræsentanter i Regelen er. Bevidst har Holberg kun villet fremstille Narren Erasmus. Derfor lader han ham ogsaa falde saa brat, ganske ligesom han lader Jeppe falde - til Bedste for en bevidst og indskrænket moraliserende Stræben i Kunsten.

Men Holberg som digterisk Geni staar ikke paa samme Standpunkt som Holberg i Egenskab af Moralist. Geniet har ikke spurgt ham, hvad han bevidst vilde gøre ud af Stykket; det har revet ham med i en uimodstaaelig Flugt. Holberg frembragte ikke som Digter med forstandig Bevidsthed. Mærk Marthes Replik i Jean de France: »Det gaar med mig som dem, der skriver Comoedier; mens de skriver paa Comoedien, falder dem af sig selv ind, hvordan den skal udføres.«

Idet Holberg da her, som sædvanligt i moraliserende Hensigt, bearbejdede gamle, personlige Erindringer, brogede Indtryk fra Omverdenen, forskelligartede Laan fra græsk, engelsk, italiensk og fransk Litteratur, kom han ubevidst til at afsløre sin hele, rige, indre Erfaring om, hvorledes, hvor tragikomisk, paa Dannelsens Omraade Slægt staar mod Slægt - og fordi hans Erfaring, hans Digteraand var saa dyb, blev Stykket til vor Bogverdens dybeste Kunstværk.

fra LUDVIG HOLBERG: ET FESTSKRIFT (1884)
også udsendt i Gyldendals Uglebøger

script-girl på Erasmus

af Fernanda Borges

En brasilianerinde der taler om »Erasmus Montanus« af Ludvig Holberg kan let tage sig ud som et stykke folklore i danskeres øjne. Men jeg kan forsikre at sådan føler jeg det ikke selvom - omvendt - vi brasilianere lå under for netop den form for mistro da det danske filmhold ankom til Rio med et skuespil bearbejdet så det passede til troperne: endnu en film i stil med »Sort Karneval«! tænkte jeg lavt.

Jeg får ikke desto mindre fat i dette oversatte og bearbejdede skuespil, og jeg læser det. En god overraskelse! Jeg genkender med det samme personerne - Geronte, Dom Pedroca, Madalena, Maneco, jeg har altid hørt tale om dem, jeg ser dem endnu rundt omkring, især i Syd-Amerika, for slet ikke at tale om Erasmus, halvt en helt, halvt en forræder. Hvad skal jeg sige til denne Erasmus - til disse Erasmus'er? Jeg hører dem hver aften rundt om i cafeerne i Ipanema (Rio de Janeiros boheme kvarter) med deres logik, deres retorik, deres metafysik. Efter den første kontakt med historien skyndte jeg mig hen til produktionsselskabet og sagde til den brasilianske produktionsleder at jeg gerne ville arbejde på filmen, så meget desto mere fordi den skulle optages i Porto Seguro, en af de smukkeste byer i det sydlige Bahia. Det var der portugiserne for første gang landede - deraf navnet: den sikre havn.

Man ankommer altså til denne by lidt i stil med filmens begyndelse, som en trup der vil spille deres lille teater. Sådan følte vi det alle. Denne film har noget magisk ved sig, sagde vi brasilianere til hinanden. Måske på grund af stedet, Brasiliens første by hvor portugiserne celebrerede deres første messe med indianerne. Eller måske på grund af dette umådelige, blå hav hvor vi badede og legede med erindringen indtil vi huskede de første indianske legender om algerne og om palmerne. Eller måske på grund af dette stærke indslag af sort kraft som har været i Bahia siden de første slaveskibe lagde til. Ja, måske!

Alt dette var i vores tanker om natten, og næste morgen stod vi der, parate til optagelse, parate til at opføre vores lille teater, til at lade Madalena, Nillinha, Geronte, Erasmus og de andre personer få ordet og til at lytte til Harlekin og sukkene fra slaveskibet. Og det var på stedet, ved at lytte til Holbergs personer, at det gik op for os at en tekst der kom så langt borte fra, fra det fjerne, tågede Nord fortalte historien om vores eget liv. Da forstod jeg pludselig grunden til at optage denne film i Brasilien ((den kunne vel for øvrigt optages hvor som helst på jorden, det er nok at den er rund og at den er beboet af mennesker).

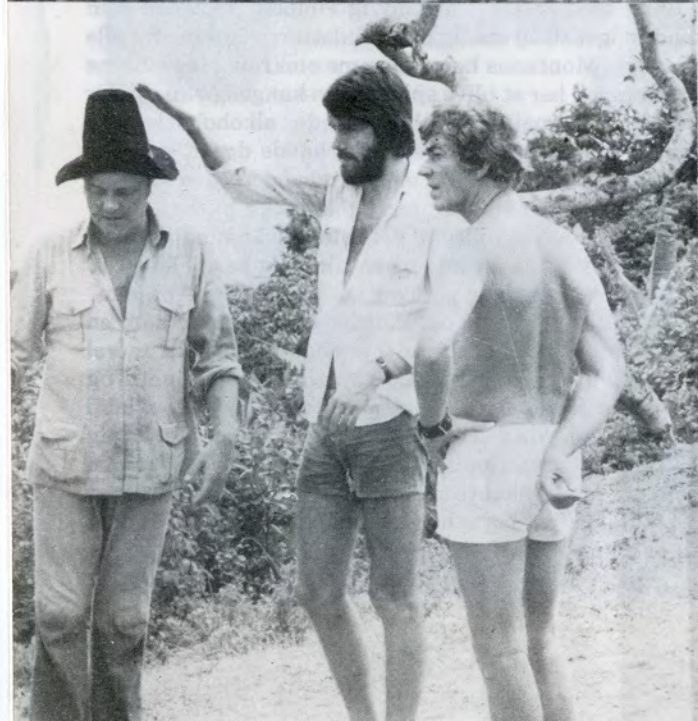
Hvad mere kan jeg sige? En tak til Holberg og til banden af venlige, danske pirater fordi de har optaget den måske smukkeste brasilianske film! Gør plads for cinematografen, sagde Jean Cocteau når han præsenterede en film. Gør plads for »Jorden er flad eller Erasmus Montanus«, har jeg lyst til at sige.

Uddrag af Henrik Stangerups forord til bogudgaven af »Jorden er flad« (Gyldendal).

Den femte januar var vi igang med optagelserne. Selv om jeg ikke kunne portugisisk var der intet besvær med kommunikationen: min brasilianske assistent oversatte mine instruktørønsker til de skuespillere der hverken kunne engelsk eller fransk og fulgte minutiøst med i teksten under optagelserne for at kontrollere om der blev sagt fejl. Heller ikke mellem de danske og de brasilianske teknikere var der besvær. For at undgå siestaen hvor alt går i stå, ens hjernevindinger syder og bobler og man knap orker at bevæge en lillefinger startede vi optagelserne ved solopgang og fortsatte frem til middagsheden for alvor lagde sig over Porto Seguro - når vi vel at mærke ikke var på naturoptagelser. Vi havde seks uger og ikke en dag mere til optagelserne hvis budgettet skulle holdes og skuespillerne ikke pludselig forsvinde til andre produktioner. Og vi havde kun fjorten tusind meter råfilm imod det dobbelte eller tredobbelte antal meter jeg hidtil havde brugt på mine film. Det var nødvendigt at det hele klappede, at der kun blev improviseret under vejs når det var på sin plads, at Böttzauw var færdig med sine vægge i fazendaerne og taverna'erne til tiden, at Arnholm var lynhurtig til at sætte og korrigere lyset, at der ikke kom for mange knallerter forbi så Jacob Triers direkte lyd blev forstyrret og at Ulla-Britt Söderlund fik tryllet det ene kostume efter det andet frem - og så ikke mindst var det bydende nødvendigt at skuespillerne kunne rollerne på fingrerne så vi kunne køre med de meget lange indstillinger der blev en vigtig del af filmens teatraliske stil med personerne ud og ind ad dørene og tittende frem bag hinandens skuldre på de tidspunkter det blev aftalt under prøverne.

Den første uge havde jeg stadig ikke rigtigt forvundet min angst over hvad det egentlig var for noget jeg havde kastet mig ud i. Der stod jeg, dansk instruktør med kun to spillefilm bag mig, rejst hjemmefra med et års chikane til projektet som en sitren i nakken, der stod jeg i Bahia med en tekst af Ludvig Holberg i hånden som ingen i Brasilien hidtil havde kendt noget til og stadig med hånlatteren i ørerne fra alle dem i Danmark der mente at Erasmus Montanus hører hjemme omkring Hedehusene og absolut ingen andre steder og værsgod har at blive spillet af en kongelig skuespiller og ikke af en brasiliansk forfatter-journalist og højtstående alkohol-atlet fra Københavns minefelt - der stod jeg pludselig, sådan som jeg havde drømt om det, med tredive mand linet op under tropesolen og skulle få en film ud af det. Men for hver dag der gik blev min angst mindre, for hver umulig nød at knække blev ti andre knækket: skuespillerne kunne fra starten deres roller til det mindste komma, Fausto blev mere og mere den Erasmus jeg en gang så for mig på en tilfældig bar, Ulla-Britt (der endnu ikke har fået sin fortjente Oskar) syede på livet løs, og mellem Arnholm, Böttzauw og mig opstod der et så tæt samarbejde om billedet at vi tænkte som en person og ikke en eneste gang var alvorligt uenige. Hvis der er noget der hedder moral på en film, og det er der, så tror jeg at det danske holds hurtighed, smidighed og gåpåhumør og det at vi var de første til at komme om morgenen med alt parat i hovedet var det der fik brasilianerne til at yde deres bedste, Porto Seguro til virkelig at leve op til sit navn og dermed filmen til at gå i kassen, meter for meter. Efterhånden var det, som ofte med kunst, som om filmen skabte sig selv, intet var mere naturligt end at optage Erasmus Montanus i Bahia, her hørte han hjemme: filmen havde fundet sin egen lov, det var blot op til os at rette os efter den.

Hvad er tid? Som ugerne gik syntes vi det var år siden vi havde været i Rio, en evighed siden vi var taget afsted fra Danmark. En gang imellem ankom jungleposten til os med Politiken Weekly med budskaber fra en anden verden om ballade på Roskilde Universitet, om en gal politiker der spiller samtlige Danmarks Radios udsendelser af på bånd til brug for sin heksejagt, om hvor langt Jens-Jørgen Thorsens Jesus-film stadig ikke er kommet, anmeldelser af kvindetog nummer totusinde, om det skrækeligt uretfærdige i at der er noget der hedder menstruation, overhovedet noget der hedder natur, samt smånotitser om hvilke alvorstunge, ansvarlige, piberygende danske mænd der nu er røget en tak op i magtpyramiden. Havde det en gang været vores verden? Vi havde været til den første candom blé-sceance i junglen, vi var blevet velsignet af cigarrygende negerkoner i deres hvide Bahia-dragter og af en heksedoktor klædt ud som Sankt Georg. Vi havde mødt en ældgammel, døende indianer der sad som en forstenet erindring om en svunden verden og talte et sprog kun han forstod fordi han ganske enkelt var den sidste af sit folk: den dag han går til de evige jagtmarker er der endnu et sprog der forsvinder, endnu et mysterium; endnu en gang tilbagekalder Gud et af sine beviser på at det var ham der skabte denne verden med dens floder og dale og bjerge, jorden vil størkne en grad til, og den dag det hele er blevet beton, ideologi og galeanstalter vil Gud smile bekræftende når mennesket for sidste gang, frådende af rationelt raseri og med »logiske« beviser ala Erasmus Montanus holder fast ved at det, og kun det, er ansvarlig for alt det skabte.

Der kom noget næsten drømmeagtigt over vores ophold i Porto Seguro, glemte sammenhænge dukkede op i vores erindring, og til sidst blev det magiske understreget da vi satte punktum for optagelserne med natsscenerne hvor negerlaverne danser omkring skulpturen af Erasmus Montanus, i deres øjne »den store, hvide troldmand«, og det vitterligt skete (og kom med på strimlen) at en af de dansende modtog Erasmus Montani ånd og gik i en epileptisk trance af de mere grelle fordi denne ånd stik imod forventningerne var højst ubehageligt at blive hjem søgt af. Det tog Glória Cristall lang tid og mange professionelle besværgelser at få ånden til at forlade sit offer.

Hvem er så Erasmus Montanus? Om natten, inden jeg faldt i søvn, læste jeg komedien om og om igen i Alf Henriques' fremragende udgave for dansklærerforeningen med guldgruben af oplysninger og kommentarer bagi og med Henriques' selvfølgelige konklusion at der vil være gode skuespillere og instruktører til at puste liv i ham. Det var ikke desto mindre underligt at ligge der badet i sved og høre og se stykket for sig i sin oprindelige udgave, under den tunge danske himmel, udtalt på drævende sjællandsk og med skrå i munden og med Erasmus som en enten hoven eller sympatisk men inderst inde bund-uskyldig dansk student der egentlig ikke udtrykker meget andet end at han har lært en forfærdelig bunke latin og nok hellere bør holde sig lidt mere på jorden, sådan som Holberg lader løjtnanten sige det til sidst i stykkets største monolog. Opmuntret af de brasilianske skuespilleres dybt musikalske behandling af sproget og deres naturlige forhold til den grumme og rørende commedia dell'arte tradition gik det for alvor op for mig hvor lidt speciel dansk denne den mest danske komedie egentlig er. Ved at tage springet med Holberg ud på det dybe, væk fra alt det der har givet ham karakter af frilandsmuseum og udenlandslære, blev jeg bekræftet i min oprindelige opfattelse af at »Erasmus Montanus« er en langt mere tragisk og sort komedie end man normalt vil gøre den til i Danmark, noget Alf

Henriques klart er på sporet af: »Erasmus Montanus« er rent ud verdenslitteraturens første stykke om den moderne intellektuelle, han der vil bevise at alle andre er fremmedgjorte, og så er han dog den eneste der er det, han der skruer sig højere og højere op i hysteriet og væk fra naturen fordi han ikke kan udholde den tanke at al den viden han er i besiddelse af egentlig ikke fører til så meget - ikke fører hurtigt nok til magten, for at sige det rent ud.

Hamlet er en intellektuel skikkelse, Faust er det, men begge på det mytologiske, eksistentielle, skyld- og skæbneplan. Som offer for standscirkulationen, spoleret af sit studium og revet op af sin jordbund, som Henriques beskriver ham, er Erasmus Montanus forløberen for nutidens student der kan Lenin og Marcuse og Althusser og alle de andre totalitære tænkere udenad, har skrålet fantasien til magten! og Che! Che! Che! i Paris' og Londons og Berlins gader og dernæst vender hjem til Afrika eller Syd-Amerika og bliver fornærmet over at al den europæiske kultur (inklusive den europæiske måde at romantisere den tredje verdens revolutionære på) ikke kan kommunikeres til hans landsmænd udenom de intellektuelle cafeer hvor mindre-værdskomplekserne over ikke at være i metropolerne gror som svampe og lægger sig som skimmel over ansigterne. Og skulle det ske at vores students eller magisters eller doktors egen bror er en folkelig frihedshelt i svøb men uden kendskab til teorierne, de europæiske teorier med rødder i Descartes og Hegel, ja, så vil han hverken kunne se eller føle det, han vil foragte sin brors afgrundsdybe uvidenhed, hans dårlige vittigheder, hans ligefremhed og sunde sans, og inden der er gået lang tid vil vores Erasmus vælge kompromis'et, vælge »at arbejde indenfor systemet for at lave det om«, som det nu hedder med en syndsforladende omskrivning for bare at ville flytte lidt om på nogle brikker.

Samfundet har altid elsket og vil altid elske at tage »oprørske« intellektuelle til sig og langsomt kværke dem: kapitalen kan roligt vente på (hvad den da også gør) at alle marxisterne bliver spyttet ud af universiteterne som ansigtsløse nummermænd fordi det logisk må være dem der kommer til at redde den i kraft af todimensional tænkning og viljen til planlægning for enhver pris. Mere end nogen anden klasse er det klassen af rodløse, småborgerlige mellemklasseintellektuelle der er skyld i at vi går imod en 1984-agtig global statskapitalisme hvor alt det pjat med øst og vest bare er afledningsmanøvrer for galleriet. I den Store Progressive Læres navn vil alt hvad der hedder katharsis, alt hvad der har karakter af drøm og mysterie, blive jaget på porten med europæisk-intellektuelle, »rationelle« argumenter ala dem Holberg håner hos Erasmus, disse frygtelige syllogismer, dette stupide ergo, denne maniske trang til den hurtige facitliste, til at bevise fremfor at vise frem, forandre frem for at forædle, rasere fremfor at lade vokse. Også i Brasilien går det nu hurtigt med fremskridtet takket være klassen af effektive, nidkære planlæggere, spoleret af deres europæiske eller nordamerikanske studier, revet op af deres jordbund, ofre for standscirkulationen: fremad! fremad! Til Statens ære!

Erasmus som forræder: jeg ved ikke om den tanke har strejft Holberg, men som filmen blev på brasiliansk var der ligesom ingen andre fortolkninger. Som noget af det første havde jeg bedt Fausto tage løjtnantens slutmonolog ud efter at han har arresteret Erasmus, vel nok den meningsmæssige mest radikale ændring af originalteksten: havde vi beholdt den kunne filmen pludselig gå hen og blive en hyldest til denne verdens militære magthavere, en tanke der ihvertfald aldrig

strefede Holberg fordi militæret på hans tid var noget helt andet end i den moderne molokstat og løjtnanten såmænd bare er Holbergs egen måde at blande sig i sit stykke på. Måske er det denne monolog der har fået visse ideologisk hårdkogte litterater til at beskyldte Holberg for at være reaktionær (hvad galt der så end kan være ved det ord i en tid hvor det er fremskridtet der tegner sig for de værste forbrydelser). Hvorfor ikke i stedet hæfte sig ved Jacobs morale som nogle af brasilianerne nægtede at tro kunne stå i en klassiker, så ligefrem og præcis i den øjeblikkelige situation forekom den dem: Jacob (Maneco): »Jeg veed ikke, men det veed jeg, at om vi bønder ville ogsaa tage en Pen, eller et stykke Kride i Haanden, og maale hvor langt der er til Maanen, da ville i Høylærde snart faa en Ulykke i jere Maver. I Lærde drive Tiden bort med at despere om Verden er rund, 4rekantet eller ottekantet; og vi studerer paa at holde Jorden ved lige.« Mon ikke det er her Holberg taler både med hjertet og med forstanden fremfor i løjtnantens morale?

Optagelserne varede præcis de seks uger vi havde planlagt dem til. Pludselig var det hele forbi. Det var svært at sige farvel, først til skuespillerne der skulle ned til andre film og teateropgaver i Rio og Sao Paulo, siden til de brasilianske teknikere, til sidst til de danske. Erik Bøttzauw og jeg var alene tilbage i Porto Seguro. Vi gik nogle meget melankolske ture i byen og så hvordan hans barokke farver nu blev malet over med hvidt inde i fazenda'erne. I pensionaterne hvor vi havde holdt til var der nu tomt, madrasser blev rullet sammen, sengetøj stuvet bort. Nogle af byens drenge løb efter os og råbte hvornår vi kom tilbage med Erasmus Montani nye æventyr og om vi dog ikke bare kunne blive karnevallet over. Men ellers lukkede byen sig ligesom om sig selv, og det blev stadig varmere: tropisk højsommer, mennesker der lå rundt om under træerne og sov og drømte - om hvad? Om mere mad i maven, ikke mindst i deres børns. Den gamle indianer sad der stadig og mumlede nogle brokker fra sit endnu ikke døde sprog. Hundene kradsede lopper, de sorte svin rullede rundt i mudderet ved floden, alt syntes pludselig at være gået i stå i denne by, i denne varme, på disse breddegrader. Vi kunne endelig tage tilbage til Rio.

I Rio, efter karnevallet, begyndte længslen efter Danmark for alvor at sætte ind. Jeg var træt efter ugerne i Porto Seguro, træt og svimmel på samme tid: det var umuligt at sortere de mange indtryk. De fjorten kilometer Erasmus Montanus blev pakket sammen på Alter Filmes og ekspederet til SAS og kom smertefrit uden om enhver ubehagelig kontrol. Selvom vi havde været forsigtige med økonomien var der kun småpenge tilbage i min lomme da jeg igen sad i flyveren. Jeg trøstede mig med at det vigtigste var at optagelserne var overstået, var det gået galt med dem kunne ingen mors sjæl hjælpe mig.

Henrik Stangerup

- tal med Deres rejsebureau om :

De får mest Amerika - Afrika og Fjerne Østen ferie for pengene med Globetrotter

Globetrotter kan tilbyde Dem Danmarks største og billigste udvalg af Amerika - Afrika og Fjerne Østen ferier med SAS

AMERIKA

New York*, Montreal,
9 dage fra 2.850,-*

Chicago*, Los Angeles,
Seattle,
9 dage fra 4.075,-*

Den store Amerikarejse,
19 dage med skandinavisk
rejseleder, fra ... 10.215,-
Slægtsrejser, 6 dages sight-
seeing og op til 6 uger hos
slægt og venner
fra 5.370,-

VESTINDIEN:

Barbados*, Tobago,
Trinidad*, 9*, 16, 23,
30 dage fra 3.685,-*

AFRIKA

Nairobi,
10 dage fra 2.980,-

Mombasa,
10 dage fra 3.235,-

Dar-es-Salaam,
10 dage fra 3.625,-

Nordsafari*, Sydsafari, op-
lev Østafrikas vilde dyr,
10 dage fra 5.175,-*

Østsafari ved det Indiske
Ocean 15 dg. fra .. 5.565,-

Seychellerne, Mauritius,
Madagaskar, Lamu
Islands*, 10*, 17, 24 og
31 dage fra 4.230,-*

FJERNE ØSTEN

Bangkok,
9 dage fra 3.010,-
Tokyo, 12 dg. fra .. 5.745,-

Hong Kong, Singapore*,
Manila, Kuala Lumpur,
fra 4.885,-*

Pataya*, Penang, Bali, 9 dg.
badeferie fra 3.555,-*

Krydstogt i den
Indonesiske Øverden,
16 dage fra 7.400,-

* De angivne priser refererer til
de med * markede destinationer
og rejsens længde.

Forbehold for prisændringer.

SAS

SCANDINAVIAN AIRLINES

Få program og alle yderligere
oplysninger i de IATA autorise-
rede rejsebureauer eller hos SAS.
Forbehold for prisændringer.